

Інструменти управління операційним ризиком банку

Олійник Андрій Володимирович

старший викладач, Хмельницький національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4144-6052>

Стрімкий розвиток інформаційних і телекомунікаційних технологій на фінансовому ринку призвів до виникнення інноваційних фінансових продуктів, специфічні умови функціонування яких почали формувати нові тенденції, які прямо чи опосередковано впливають на розвиток банківської діяльності. Сьогодні здійснення банківських операцій неможливе без використання інформаційних і телекомунікаційних технологій. Проте функціонування інформаційних технологій може додавати до традиційних банківських ризиків низку ризиків притаманних саме роботі в інформаційному просторі. Тому останнім часом у світовій банківській практиці приділяють значну увагу проблематиці, пов'язаній із операційними ризиками банку. Причиною такої уваги є прямі та побічні збитки, породжені операційною діяльністю банків, яка набула якісно нових ознак, пов'язаних із масштабами операцій банків, їх різноманітністю, запровадженням нових банківських технологій тощо.

У наш час особливо актуальним є аналіз методичних основ управління операційним ризиком банку і практичних підходів до побудови системи його контролю та мінімізації. Значної уваги при цьому потребує підхід до його оцінки під час розрахунку регулятивного капіталу банку, що рекомендовано Базельським комітетом.

У сучасних умовах здійснення та розвитку банківської діяльності банкіри все більше уваги надають визначенню, оцінці та заходам зниження операційного ризику банку. Прикладами реалізації такого виду ризику можуть слугувати шахрайство персоналу, збої інформаційних систем та конкретного програмного забезпечення, що може призвести до значних збитків та втрат

вигод. Для належного захисту від такого ризику банком має формуватися капітал адекватний щоб покрити збитки від операційного ризику банку.

Відсутність систематичності серед проявів операційного ризику банку ускладнює процес його ідентифікації, оцінювання та прийняття управлінських рішень. Варто наголосити, що в Україні лише частина банків використовує ефективну систему управління операційними ризиками, хоча важливість їх оцінки була висвітлена у Базелі II [1].

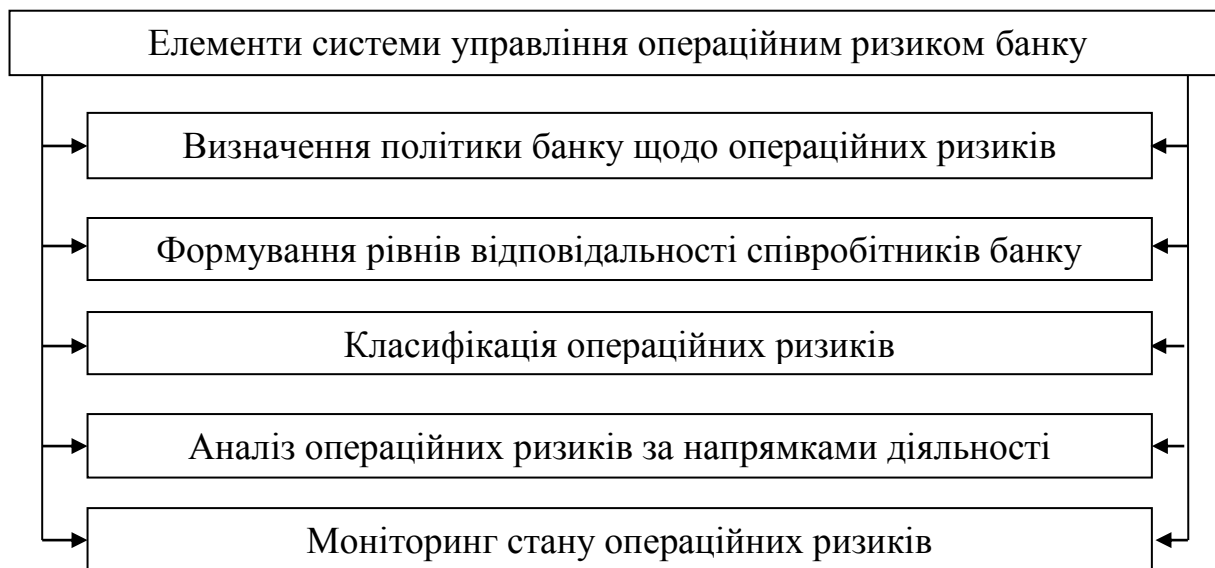
Зазначене призвело до необхідності виокремлення операційних ризиків у окрему категорію ризиків сучасного банку, а їх природа, сутність та особливості, які притаманні похідним фінансовим інструментам призвели до необхідності формування методичних засад щодо формування системи управління ними, чим зумовлена актуальність обраної теми дослідження та доречність їх проведення для подальшого розвитку.

Сьогодні не існує усталеного підходу до управління операційним ризиком банку, оскільки його вибір залежить від низки унікальних чинників, таких як розмір і ступінь «просунутості» (sophistication) банку, природи й складності його діяльності. Роль регулятора полягає в тому, щоб перевірити рівень управління операційним ризиком у банку, зокрема здатність банку приймати ризик і ступінь толерантності (risk appetite and tolerance) до нього.

Таким чином, процес ризик-менеджменту потребує відповідного управління, принципи якого полягають у наступному: ідентифікації ризику комплексно за всіма видами діяльності банку; послідовних практиках оцінки; ефективному управлінні ресурсами та ліквідністю; надійних процедурах оцінки та звітності щодо ризиків; контролі за менеджментом; наявності політики, процедур і лімітів; ідентифікації, оцінки, моніторингу ризиків та звітності за ними; наявності внутрішнього контролю [2].

Базельський Комітет з банківського нагляду визначив базові положення з питання управління операційними ризиками у «New Basel Capital Accord» (Basel II). Згідно з цим стандартом банкам рекомендовано впровадити

повноцінну систему управління операційними ризиками, що має включати елементи, які показані на малюнку 1 [3].

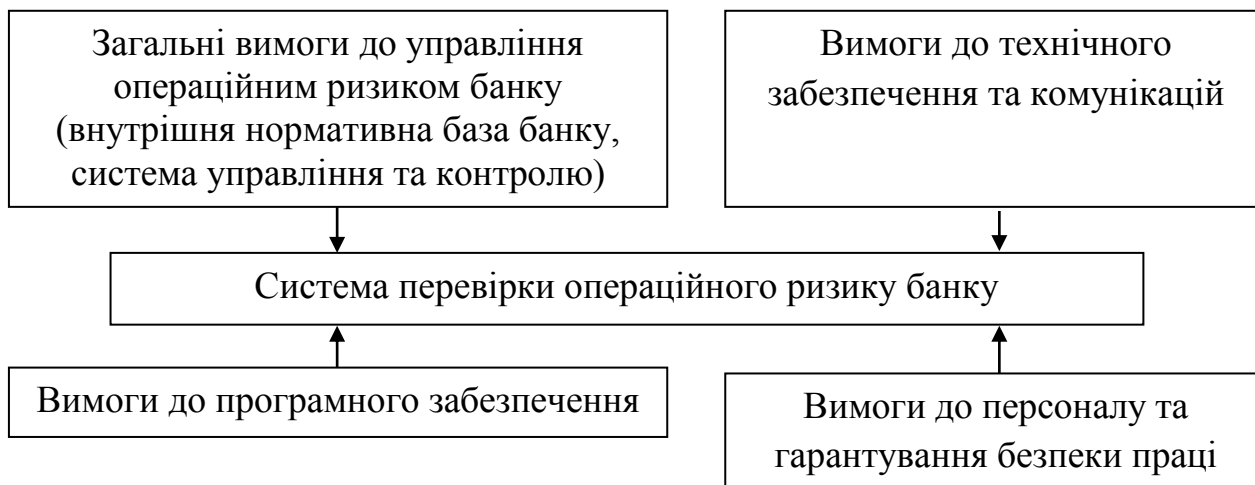
Мал. 1. Елементи системи управління операційним ризиком банку

Очевидно, що стандарти Базельського комітету передбачають жорстку систему управління операційним ризиком банку. На наш погляд таку систему можливо впровадити, якщо використовувати наступні підходи до оцінки впливу операційних ризиків на банківський капітал: підхід на основі базового індикатора. Такий індикатор оцінюється у розмірі 15% від середнього валового доходу за останні три роки; стандартизовані підходи, за якими діяльність банку поділяється на вісім бізнес-напрямків, відповідно до кожного з яких визначається необхідний рівень покриття капіталом через зважування показника валового доходу на відповідний коефіцієнт ризику; передові підходи, що передбачають розрахунок покриття капіталом зважаючи на дані банку про операційні збитки [2].

Ми вважаємо, що система управління операційним ризиком банку, а також її перевірка має бути здійснена за такими напрямками (малюнок 2).

У межах визначених напрямів перевірки операційного ризику банку доцільно сформулювати показники, за якими здійснюватиметься оцінка (наприклад, сформулювати карту бальних оцінок, запитання для отримання оцінок у розрізі критеріїв тощо). Такий підхід дасть змогу налагодити процес

виявлення та оцінки операційного ризику банку й надалі відпрацювати порядок його врахування у капіталі банку.

Мал. 2. Елементи системи перевірки операційного ризику банку

Згідно з вимогами НБУ, банки створюють ефективну систему управління операційним ризиком, яка має повністю інтегруватися в загальну систему управління ризиками банку. Банки оцінює операційний ризик з урахуванням його взаємозв'язку та впливу на інші ризики, що притаманні банківській діяльності [4].

На даному етапі банки самостійно визначають перелік кількісних показників ризик-апетиту до операційного ризику, який повинен обов'язково включати показник максимального обсягу втрат від подій операційного ризику протягом наступних 12 місяців.

Банки розробляють та періодично переглядають (не рідше одного разу на рік) політику, порядки управління операційним ризиком з метою забезпечення їх ефективності та відповідності рівню ризик-апетиту до даного ризику. Політика управління операційним ризиком повинна обов'язково містити: мету, завдання та принципи управління операційним ризиком; організаційну структуру процесу управління операційним ризиком з урахуванням розподілу функціонала відповідно до трьох ліній захисту учасників процесу, їх повноважень, відповідальності та порядку взаємодії; підходи щодо виявлення,

вимірювання, моніторингу, контролю, звітування та пом'якшення операційного ризику; критерії визначення значних подій операційного ризику, порядок ескалації інформації щодо таких подій керівникам банку та порядок їх дослідження; політику страхування (якщо стратегія з управління ризиками передбачає такий підхід щодо передавання ризику); підходи щодо здійснення стрес-тестування операційного ризику; перелік та формат (інформаційне наповнення) форм управлінської звітності щодо операційного ризику, порядок і періодичність/терміни їх надання суб'єктам системи управління ризиками; критерії звітування для подій операційного ризику та обґрунтування таких критеріїв [4].

Порядок та процедури управління операційним ризиком повинні обов'язково містити: процедури щодо виявлення, вимірювання, моніторингу, контролю, звітування та пом'якшення операційного ризику, включаючи інструменти (індикатори), що використовуються; порядок та критерії класифікації подій операційного ризику за типами подій, бізнес-лініями; критерії ідентифікації, класифікації та методологію розрахунку збитків від подій операційного ризику, пов'язаних із кредитним ризиком; критерії визначення груп пов'язаних операційних подій; опис основних інструментів, що використовуються під час управління операційним ризиком, та порядок їх використання; порядок управління операційним ризиком, що властивий процесу співпраці з аутсорсерами; чітке розмежування функцій управління операційним ризиком та комплаєнс-ризиком з метою уникнення їх дублювання; порядок обміну інформацією між учасниками процесу управління операційним ризиком, включаючи види, форми і терміни подання інформації; програма проведення стрес-тестування операційного ризику; порядок складання та перевірки достовірності статистичної звітності щодо операційного ризику, що подається до Національного банку України.

З метою виявлення та вимірювання операційного ризику банк використовує такі обов'язкові інструменти: аналіз результатів перевірок, здійснених підрозділом внутрішнього аудиту та зовнішнім аудитором;

створення та ведення бази внутрішніх подій операційного ризику та аналіз накопиченої в ній інформації. Банк вносить операційні події в базу внутрішніх подій операційного ризику з урахуванням визначених банківською установою критеріїв звітування; ключові показники ризику (Key Risk Indicators - KRI). KRI є кількісним показником, який динамічно змінюється в часі та відображає зміну характеру операційного ризику. KRI використовується банком для раннього виявлення негативних тенденцій (явищ), пов'язаних з підвищенням операційного ризику банку, що притаманні процесам. Банк визначає перелік показників KRI, порядок їх розрахунку та граничні значення, які забезпечують своєчасне та найбільш повне виявлення факторів операційного ризику з метою застосування своєчасних заходів щодо управління ними. Банк повинен розраховувати показники KRI з періодичністю не рідше ніж раз на три місяці; самооцінка операційного ризику (Risk Self Assessments). У рамках самооцінки операційного ризику уповноважені працівники банку не рідше ніж один раз на рік: проводять аналіз бізнес-процесів банку з урахуванням інформації щодо можливих загроз та уразливостей і оцінюють можливі втрати від них; оцінюють ризику бізнес-процесів банку (до впровадження або перегляду контролів), ефективність контрольного середовища (запроваджених контролів) та залишкові ризику (з врахуванням запроваджених або переглянутих контролів); сценарний аналіз (Scenario Analysis). Цей інструмент застосовується підрозділом управління ризиками шляхом формування судження щодо визначення можливих подій операційного ризику та їх кількісної оцінки на підставі власної експертної думки, а також експертної думки представників підрозділів першої лінії захисту [4].

Банк, крім обов'язкових інструментів виявлення і вимірювання операційного ризику, може використовувати такі додаткові інструменти:

- створення і ведення бази зовнішніх подій операційного ризику банку та аналіз накопиченої в ній інформації (External Data Collection and Analysis). Інформація щодо зовнішніх подій операційного ризику вноситься до бази підрозділом другого рівня захисту на підставі інформації з відкритих джерел,

спеціалізованих баз даних або в рамках обміну інформацією між банками та має містити складові, аналогічні складовим бази внутрішніх подій операційного ризику банку;

- вимірювання (Measurement). Цей інструмент застосовується підрозділом з управління ризиками шляхом побудови математичної моделі оцінки можливих втрат від операційного ризику банку на підставі статистичних даних щодо подій даного ризику;

- аналіз карт процесів (Business Process Mapping). Метою аналізу карт процесів є виявлення етапів процесів, видів діяльності та організаційних функцій, а також операційних ризиків банку, притаманних процесам. Під час аналізу карт процесів аналізуються властиві операційні ризики, їх взаємозв'язок з іншими ризиками, наявні контролі та їх недоліки. Цей інструмент застосовується підрозділом управління ризиками шляхом формування судження щодо визначення можливих подій операційного ризику та їх кількісної оцінки на підставі власної експертної думки, а також експертної думки представників підрозділів першої лінії захисту;

- порівняльний аналіз (Comparative Analysis). Цей інструмент застосовується підрозділом управління ризиками шляхом порівняння результатів застосування різних інструментів з метою об'єктивної оцінки (вимірювання) операційного ризику банку.

За стандартизованим методом (TSA – Standardised Approach) вся діяльність банку класифікується на вісім виробничих ліній (бізнес-ліній), класифікація яких наведена в таблиці 1, при чому резервування відбувається залежно від розмірів доходів та ставок резервування власного капіталу за кожним видом діяльності. Ця класифікація видів діяльності банку та відповідних коефіцієнтів резервування може опосередковано впливати на спрямованість діяльності банку за рахунок відмінностей у розмірі резервування за різними видами діяльності у 1,5 рази (12% та 18% відповідно) [3].

Система управління операційним ризиком банку має забезпечити своєчасне виявлення значних подій операційного ризику та невідкладне

повідомлення про такі події підрозділу управління ризиками. Підрозділ з управління ризиками не пізніше наступного робочого дня з дня отримання ним повідомлення доводить до ради банку та правління банку інформацію про значну подію операційного ризику.

Бізнес-лінія	Бізнес-процеси	Норма резерву,%
Надання банківських послуг корпоративним клієнтам, органам державної влади і місцевого самоврядування на ринку капіталів (Corporate finance)	Первинне розміщення емісійних цінних паперів, гарантоване розміщення цінних паперів. Надання банківських послуг при злитті та поглинанні юридичних осіб. Секюритизація. Дослідження ринків. Інвестиційний консалтинг	18
Операції та угоди на ринку цінних паперів і строкових фінансових інструментів (Trading and sales)	Купівля цінних паперів з метою отримання інвестиційного або торгового доходу. Строкові угоди з цінними паперами, валютами, дорогоцінними металами, деривативами. Виконання функцій маркет-мейкера. Позиції, що відкриваються за рахунок власних коштів. Операції РЕПО	18
Банківське обслуговування фізичних осіб (Retail banking)	Надання кредитів. Залучення грошових коштів на рахунки. Відкриття та ведення рахунків фізичних осіб. Платежі за дорученням фізичних осіб. Довірче управління грошовими коштами і цінними паперами. Консультації з інвестування. Обслуговування банківських карток. Касове обслуговування. Інші послуги	12
Банківське обслуговування юридичних осіб (Commercial banking)	Надання кредитів. Відкриття та ведення рахунків. Залучення депозитів. Платежі за дорученням юридичних осіб. Операції з векселями. Надання банківських гарантій. Факторингові, форфейтингові операції. Лізингові операції. Касове обслуговування, інкасація. Надання консультаційних, інформаційних послуг. Надання інших послуг.	15
Здійснення платежів і розрахунків (крім платежів в розрахунків в межах обслуговування власних клієнтів) (Payment and settlement)	Розрахунки на нетто-основі, кліринг. Здійснення валових розрахунків. Інкасові операції.	18
Агентські послуги (Agency services and custody)	Довірче зберігання документів, цінних паперів, грошових коштів. Агентські функції для емітентів і функції платіжного агента	15
Управління активами (Asset management)	Довірче управління цінними паперами. Довірче управління грошовими коштами. Довірче управління іншим майном	12
Брокерська діяльність (Retail brokerage)	Брокерські послуги (в тому числі роздрібні)	12

Табл. 1. Класифікація бізнес ліній для визначення операційного ризику банку

Сучасним інструментом управління операційним ризиком банку є стрес-тестування даного ризику. Банк здійснює на регулярній основі стрес-тестування операційного ризику для різних короткострокових та довгострокових стрес-сценаріїв, що можуть реалізуватися як для банку, так і для ринку в цілому, з метою виявлення причин можливих втрат внаслідок реалізації операційного ризику і оцінки відповідності результатів здійснення стрес-тестування встановленому рівню ризик-апетиту до операційного ризику банку. Результатом здійснення стрес-тестування операційного ризику банку має бути величина можливих втрат. Під час здійснення стрес-тестування банк використовує, щонайменше, один з таких методів: сценарний аналіз; математичне моделювання.

Банк проводить сценарний аналіз, базуючись на судженнях працівників підрозділів першої лінії захисту та працівників підрозділу управління ризиками банку щодо: ймовірного збільшення частоти (кількості) подій та обсягу операційних збитків порівняно зі статистикою, що міститься у базі внутрішніх подій операційного ризику банку; виникнення нових подій операційного ризику банку внаслідок впровадження нових або внесення значних змін у діючі процеси; виникнення подій операційного ризику банку зі значним рівнем втрат і низькою ймовірністю настання [5].

Стрес-тестування операційного ризику з використанням математичних моделей банк здійснює у разі наявності статистики, достатньої для їх побудови. У вітчизняній банківській практиці зараз лише з'являються наукові розробки щодо ефективної квантифікації операційних ризиків. У закордонній практиці банки можуть використовувати наступні підходи до оцінки операційних ризиків банку.

Top-down models (низхідні моделі) розглядають операційний ризик з точки зору кінцевих результатів діяльності банку, тобто тих наслідків, до яких він приводить. Як правило, оцінка визначає ті кошти, які банк може втратити у разі настання ризикової події (Exposure Indicators). Для ідентифікації ризиків використовується база даних подій, що призвели до збитків. Ризики

об'єднуються в групи і класифікуються. В подальшому отримані дані використовуються для розподілу капіталу для покриття втрат такого роду [6].

Bottom-up models – висхідні моделі – при роботі з якими увага акцентується на джерелах, тобто причинах виникнення ризику. Ідентифікація ризиків здійснюється шляхом оцінки реакції працівників, процесів, технологій на внутрішні та зовнішні впливи. Основним способом є декомпозиція банку і всієї його діяльності на кінцеві бізнес-процеси. Результати роботи висхідної моделі можуть бути використані, наприклад, для проектування й оцінки методів управління ризиками, виявлення і оцінки ключових факторів ризику [7].

Отже, управління операційними ризиками є необхідною умовою ефективного функціонування банків. Для ефективного управління операційними ризиками необхідно в першу чергу вибрати оптимальну стратегію роботи банку, оптимізувати систему моніторингу і виробити ефективний механізм захисту банку від операційних ризиків.

Таким чином, основними напрямками для вдосконалення системи управління операційними ризиками банку визначено забезпечення процесу ефективної агрегації даних і підвищення об'єктивності бази даних щодо подій операційного ризику; використання системи інформативною внутрішньої звітності, що передбачає якісну, кількісну оцінку, а також прогнозування рівня операційного ризику; використання системи критеріїв, лімітів та індикаторів рівня операційного ризику, що відображають специфіку діяльності банку; формування корпоративної культури управління ризиком і підтримка високого рівня кваліфікації персоналу; забезпечення захисту інформації та банківської таємниці.

Ми вважаємо, що комбінація таких дій, як підвищення рівня кваліфікації персоналу, впровадження комплексної бізнес-моделі та її застосування усіма підрозділами організації на постійній основі, заснування і постійне вдосконалення єдиної системи управління операційними ризиками призведе до мінімізації можливих збитків і успішного та сталого розвитку банку.

Список використаних джерел:

1. Operational Risk – Supervisory Guidelines for the Advanced Measurement Approaches, June 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs196.pdf>.
2. Черненко І. І. Удосконалення системи управління операційним ризиком банку / І. І. Черненко, А. В. Олійник // Фінансові аспекти розвитку економіки України: теорія, методологія, практика : Збірник наукових праць молодих вчених та студентів. Том 2 / ред. кол. : Н. А. Хрущ, Р. С. Квасницька, І. В. Форкун та інші (відп. ред. Н. А. Хрущ). – Хмельницький : ХНУ, 2019. – С. 86-89.
3. Principles for the Sound Management of Operational Risk [Electronic resource]. – Basel. – June 2011. – Access mode :<http://www.bis.org/publ/bcbs195.pdf>.
4. Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах [Електронний ресурс] : положення, затверджене постановою Правління Національного банку України від 11.06.2018 р. № 64. (редакція від 07.06.2019 р.) – Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18>
5. Михайловська, І. М. Банківські операції [Текст] : кредитно-модульний курс: навч. посіб. / І. М. Михайловська, А. В. Олійник. – Львів : Магнолія 2006, 2011. – 646с. – (Вища освіта в Україні). - ISBN 978-617-574-000-2.
6. Науменкова С. В. Макропруденційний банківський нагляд та умови забезпечення його ефективності [Текст] / С. В. Науменкова, К. Ю. Цицик // Економіка розвитку. – 2014. – № 4. – С. 65–72.
7. Прогнозування та хеджування фінансових ризиків : монографія / За ред. проф. Л. О. Примостки. – К. : КНЕУ, 2014. – 424 с.